

Využitie potenciálu priemyselných objektov a ich premena na spoločensko-kultúrne centrá na príklade Bratislavy

Kalová, P.: Exploitation of Industrial Buildings Potencial and their Conversion to Social and Cultural Centres on an Example of Bratislava. *Životné prostredie*, 2014, 48, 1, p. 45 – 47.

Once active factories creating industrial character of the city of Bratislava are now abandoned, dilapidated buildings. In terms of a rapid urban development of the city they are getting at the center of interest of professional and general public. There are conflicting opinions on questions: Does it make sense to maintain factories for future generations? If so, what are the possibilities of adapting them to a modern society? There are not many positive examples, yet we find in Bratislava old factories that came back to life as the new cultural centres.

Key words: industrial architecture, commercial interests, new uses

Bratislava sa ako aktívne priemyselné mesto začala formovať v priebehu 19. storočia, pričom naplno sa v nej priemyselná činnosť rozvinula v 20. storočí. Vývoj priemyslu bol ovplyvnený revolučnými rokmi 1848 – 1849, kedy sa zrušením poddanstva začali do miest sťahovať nové pracovné sily robotníkov a rakúsko-uhorským vyrovnaním v roku 1867, po ktorom začal štát podporovať priemysel. Už na začiatku 20. storočia sa v Bratislave nachádzali továrne, ako ich chápeme v dnešnom slova zmysle – rozsiahle priemyselné areály s viacerými objektmi, ktorých funkcie na seba nadväzovali a v ktorých výroba prebiehala za pomoci strojov. V období vzniku Československa v roku 1918 môžeme sledovať priemyselnú oblasť od lodného prístavu severovýchodným smerom, ktorá bola vtedy mestskou periferiou s aktívnymi továrňami. Neďaleko prístavu sa nachádzali tri veľké priemyselné areály Kablo, Gumon a Rafinéria Apollo. Blízko nich bola Cvernovka a kúsok od nej Pivovar Stein a Ludwigov mlyn. Smerom na Raču sa nachádzali elektrotechnické závody Siemens-Schuckert či čokoládovňa Stollwerck a napokon celkom na okraji mesta stála Dynamitka. Druhým, severozápadným smerom sa nachádzali Palugyaova továreň na výrobu šampanského, továreň na patróny a Kühmayerova továreň (Obuchová, 2009).

Továrne v urbanistickom vývoji mesta

Z množstva tovární, ktoré vytvárali priemyselný obraz Bratislavy sa dnes zachovalo len niekoľko, v úplnom alebo čiastočnom rozsahu. Urbanistický vývoj ich postavil do centra záujmu, keďže z pôvodne okrajových častí sa stali súčasťou jadra mesta alebo jeho širším centrom. Bývalé periferie sa tak premenili na miesta s plne vybudovanou infraštruktúrou, dobre do-

stupné a stojace na lukratívnych pozemkoch. Zachované továrne, ktoré už stratili svoju pôvodnú funkciu, sú preto v súčasnosti negatívne vnímané vo výraze mesta ako nepotrebné, zničené stavby, výzorom podnecujúce k asanácii a nahradeniu za novostavbu. K asanovaniu tovární dochádzalo postupne od revolúcie 1989, kedy sa Bratislava začala meniť z priemyselného mesta na mesto obchodu a služieb. Bolo postavených množstvo hotelov (najmä v Starom Meste), bánk, viacero obchodných centier, čo kontinuálne pokračuje aj v súčasnosti. Do Bratislavy aj dnes prichádza množstvo ľudí za prácou, no už to nie sú pracovné príležitosti v továrni ako kedysi, ale v službách a v obchode. S nárastom počtu obyvateľov je spojená aj výstavba nových bytov, čo je ďalší charakteristický znak rozvíjajúceho sa mesta. V lokalitách, kde pôvodne dominoval priemysel, dnes stoja administratívne, obchodné a obytné budovy alebo je tu plánovaná ich výstavba. Čoraz viac sa v stavebnom vývoji mesta vytvárajú polyfunkčné štvrte nahrádzajúce a nerešpektujúce bývalé priemyselné areály. Tak je to napríklad v oblasti Mlynských nív, kde plánuje investor postaviť komplex Twin City na mieste niekdajšieho rozsiahleho areálu továrne Kablo. Okrem iného by tu mala stáť výšková budova (takmer 90 m), kde bude priestor pre obchod a služby (<http://bratislava.sme.sk/c/7101673/v-bratislave-medzi-nivami-a-nabrezim-bude-stvrt-mrakodrapov.html>). Aj týmto spôsobom sa z mesta, kde nikdy nebola kultúra na prvom mieste, ešte viac vytláča formovanie spoločnosti kultúrnymi podnetmi. V iných európskych mestách je dnes samozrejماً podpora kultúry, ktorá podstatne formuje ich spoločnosť. Práve tam konverzia tovární na galérie, múzeá, byty a administratívne priestory vniesla do mestskej štvrte nový život. Pôvodne opustené miesta sa stali atraktívnymi a vyhľadávanými obyvateľmi.

Z bratislavských tovární, ktoré sú dnes poslednými reminiscenciami priemyslu a nachádzajú sa v tesnej blízkosti centra mesta, sa zachovala Cvernovka, Pivovar Stein, Ludwigov mlyn (už len dva sklady obilia), Tepláreň I., stavby v lodnom prístave a ďalšie. Niektoré z nich (Cvernovka, Tepláreň I., Sklad č. 7 v prístave) sú už pamiatkovo chránené. Iné však nie, a preto sa stávajú ohrozenými stavebným vývojom. Často sa ukazujú ako jediná cesta zachovania industriálneho dedičstva jeho vyhlásenie za pamiatku, ktoré však so sebou prináša určité obmedzenia pri nových stavebných zásahoch do objektu. Takéto riešenie nemusí byť vždy to najsprávnejšie, avšak vzhľadom na neúctu voči histórii a nezáujmu zachovania týchto stavieb, ktoré sa prejavujú ako zo strany investorov, tak zo strany mesta, sa dnes javí ako jediné možné. V stavebných premenách Bratislavy sa medzi odborníkmi, architektmi a investormi nájde len málo tých, ktorí vidia potenciál v zachovanej, opustenej továrni a ktorí ho dokážu využiť vo svoj prospech, aj v prospech spoločnosti. Napriek tejto, zatiaľ nie veľmi priaznivej situácii s industriálnym dedičstvom, sa dnes v Bratislave už môžeme stretnúť s prvými továrňami, ktoré sa konverziou začlenili do súčasného života mesta. Vnímanie hodnôt industriálneho dedičstva a rešpekt k nim sledujeme hlavne u mladej generácie, prevažne umelcov (maliarov, dizajnérov, hudobníkov, módnych návrhárov, fotografov a iných), ktorí v Bratislave ako jedni z prvých ukázali, ako sa dá takýto špecifický priestor využiť. Zaujímavým je poznatok, že práve generácia mladých má vzťah k týmto priestorom. Umelca či mladého človeka láka prostredie továrne, ktoré je dnes v Bratislave špecifickým a už aj raritným miestom vyznačujúcim sa silným geniom loci. Mladí ľudia vnímajú tieto stavby inak ako ich rodičia či starí rodičia, pretože si neprinášajú negatívne spomienky z minulosti. Často sa stretávame s názormi staršej generácie, podľa ktorej továreň neslúžiaca svojmu účelu je len ošarpanou budovou evokujúcou niekdajšiu výrobu spojenú s charakteristickým zápachom, produkciou odpadu či hlučkom alebo je pre nich zosobením bývalého politického režimu. Aj medzi nimi sa však nájdu výnimky, ako sú bývalí zamestnanci tovární, pre ktorých tieto stavby stelesňujú určitú etapu ich života.

Konverzia továrne pre súčasné moderné mesto

Jednou z tovární v Bratislave, v ktorej sa prebudil nový aktívny život, bola Cvernovka. Textilná továreň v industriálnej architektúre predstavuje typ etážovej stavby s konštrukčnými prvkami obmedzenými len na subtílné stĺpové alebo pilierové podpory v interiéri. Má minimálnu hrúbku obvodových múrov, ktoré sú komplexne zredukované na únosnú mieru, na úkor veľkometrážnych okien. Jedná sa o rozľahlý, voľne plynný priestor uspořobený pre veľké množstvo robotní-

kov a zároveň pre umiestnenie strojového zariadenia. Po ukončení aktívnej prevádzky Cvernovky, v ktorej sa už nenachádzali stroje, si po dohode s niekdajším vlastníkom prenajali priestory umelci. Mali tak možnosť využiť variabilitu priestoru, ktorá sa im tu ponúkala. Na vlastné náklady si s minimálnymi stavebnými zásahmi rozčlenili 2. poschodie na samostatné ateliéry priečkami zo sadrokartónu. Inak ponechali interiér v pôvodnom stave s priznanými tehlovými stenami kontrastujúcimi s kovovými rámami veľkorozmerných okien. Liatinové stĺpy nesúce klenutý strop boli natreté čiernou farbou. V drevených podlahách zostali zachované betónové pásy, na ktorých boli pôvodne umiestnené stroje. V takto upravenom interiéri si umelci vytvorili pracovné prostredie, ktoré podporuje ich kreativitu. Okrem ateliérov tu bola vytvorená *Galleria Cvernovka* (fungujúca od roku 2010 do roku 2013). Išlo v podstate o rovnaký typ priestoru nadväzujúci na ateliéry, avšak s väčšou plochou pre možnosť organizovania kultúrnych akcií. V období jej fungovania sa tu uskutočnili módne prehliadky, divadelné predstavenia, výstavy, predaj dizajnových výrobkov na tzv. *Urban markete* a rôzne koncerty. Stal sa novým, populárnym kultúrnym bodom mesta. Po troch rokoch aktívneho fungovania bol však tento priestor zatvorený. Jeho zrušenie nebolo v dôsledku nedostatku inšpirácie na ďalšie akcie či nízkej návštevnosti, ale kvôli zákonom. Podľa nich stavebný úrad zakázal usporadúvanie kultúrnych akcií v priestore, ktorý je vedený oficiálne ako sklad, a preto sa v ňom nemôžu konať verejné podujatia (<http://galleriacvernovka.sk/tema/events/>). Nový život Cvernovky bol v podstate amatérskou konverziou v tom dobrom slova zmysle. Nejednalo sa tu o aktivitu investorov a snahu vyťažiť z tohto priestoru čo najviac po finančnej stránke. Umelci v nej pôsobiaci robili všetky úpravy na vlastné náklady, pričom cieľom bolo priestor skultúrniť a sprístupniť verejnosti. Hlavným motívom bolo organizovanie akcií, ktoré si nevyžadovali vysoké finančné investície. Napokon sa z tohto priestoru stalo miesto žijúce kultúrou.

Iným príkladom architektonickej premeny v Bratislave na profesionálnej úrovni s vložením vyššieho kapitálu a zásahom architektov je konverzia dvoch stavomontážnych hál *Design factory* na Bottovej ulici a *Refinery Gallery* vo Vlčom hrdle. Za oboma projektmi stoja architekti Martin Paško a Zuzana Zacharová. Staršia *Design factory* vznikla v roku 2005 (<http://www.design-factory.sk/design-factory/historia-miesta-2/>). Podobne ako pri Cvernovke aj tu bola základná idea vytvoriť miesto pre prezentáciu architektúry, dizajnu a umenia, v ktorom sa budú konať výstavy, semináre a workshopy. O tom, že nastavený koncept mal úspech, svedčí fakt, že priestor funguje dodnes už takmer 10 rokov. V roku 2011 Slovnaf v spolupráci s ADOM. M STUDIO (architekti Martin Paško, Zuzana Zacharová a ďalší) začal rekonštruovať dve haly, ktoré už nemali využitie

v súčasnej aktívnej prevádzke Slovaftu na priestory Refinery Gallery (obr. 1). Nová funkcia je zhodná s konceptom Design factory a Cvernovky. Cieľom bolo vytvoriť priestor pre kultúrno-spoločenské podujatia a výstavy (<http://www.slovaftu-dom.sk/projekt/refinery-gallery>). V porovnaní s halou Design factory tu mali architekti k dispozícii omnoho rozsiahlejší priestor, v ktorom mohli realizovať svoje vízie. Z typológie priemyselnej architektúry sa jedná o dve prepojené haly, ktoré disponujú voľne plynúcim priestorom. Ten bol vytvorený vďaka veľkorozponovým železobetónovým rámovým konštrukciám. Táto konštrukcia už pri pôvodnej funkcii vytvorila univerzálny priestor, ktorý je možné rýchlo prispôsobiť pre rôzne kultúrne akcie, ktoré sa tu dnes konajú. Okrem toho disponuje Refinery Gallery aj účelným zákulisím pre účinkujúcich. V oboch prípadoch konverzií v Design factory aj v Refinery Gallery zanechali architekti svoj charakteristický rukopis. Ich práca sa vyznačuje citlivými, nenápadnými zásahmi, ktoré dokázali vyzdvihnúť autenticitu priestoru. Základom je práca s trojfarebnou škálou – čiernou, bielou a sivou, ktoré opticky oddeľujú jednotlivé časti konštrukcie. Odkazom k pôvodnej funkcii sú veľkoplošné fotografie zachytávajúce prácu v továrni. Využitie potenciálu priestoru sa odzrkadlilo v rešpektovaní konštrukcií, priemyselných okien, svetlíkov, aj v zachovaní pôvodných svietidiel. V Refinery Gallery bol vytvorený multifunkčný priestor, eventová hala aj kaviareň s terasou, ktoré sú od seba oddelené stenou s presklenými okennými otvormi, čím sa nestratil kontakt dvoch súvisiacich miestností. Architekti týmito realizáciami ukázali, ako sa dá pracovať s priestorom bývalej továrne a uviesť ho opäť do centra záujmu spoločnosti.

* * *

Pôvodne opustené, uzavreté továrne sa stali znova prístupné ľuďom po ich premene na kultúrne centrá. Konverzia neoživila len samotnú stavbu, ale aj štvrť, v ktorej je situovaná. Z častí mesta, ulíc Bottova a Vlčie Hrdlo, sa stali lokality vyhľadávané ľuďmi túžiacimi po kultúrnych zážitkoch, ktorých už omrzela ponúkaný stereotyp polyfunkčných centier. Kultúrne centrum je jednou z možností, ktorá sa dá zvoliť pri adaptovaní industriálnej architektúry. Inými alternatívami sú kon-

Obr. 1. Vstup do jednej z dvoch hál Refinery Gallery vo Vlčom Hrdle (Bratislava, 2014). Foto: Petra Kalová

verzie na obchodné, obytné či administratívne priestory. Pri adaptovaní industriálnej stavby sa vloženie novej funkcie odvíja od jej typu, teda či ide o etážovú stavbu (vhodnú napríklad na kancelárie a byty) alebo rozsiahlu halu (adekvátnu využitím pre múzeum, galériu, nákupné či kultúrne centrum). Špecifickým typom sú vodojemy a obilné silá, ktoré svojou výškou môžu byť rozhladňou spojenou s reštauráciou, obytným priestorom alebo klubom. Akákoľvek z týchto funkcií sa stáva príťažlivejšou v bývalom industriálnom objekte ako vo všednej novostavbe. Pretože industriálny priestor so zachovanými pôvodnými prvkami (liatinové stĺpy, betónové stropy, tehlové steny, veľké okná s tabuľkovým delením) ponúka to, čo v súčasnej architektúre nenájdeme. Na druhej strane môže byť riešením spojenie historického a moderného. V prípade, ak je kapacita adaptovanej továrne nevyhovujúca pre budúce využitie, je možné k nej pridať novotvar či pristavať ďalšiu budovu. Vytvára sa tak kontrast medzi minulosťou a prítomnosťou, ktorý je prínosom v „klasickej“ mestskej architektúre a pozitívnym impulzom do budúcnosti v kreatívnom stavebnom rozvoji mesta.

Literatúra

Obuchová, V.: Priemyselná Bratislava. Bratislava: Albert Marenčin PT, 2009, 311 s.

Mgr. Petra Kalová, petra.kalova@pamiatky.gov.sk
Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava